

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVASIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

UDK:336.56.336(575.1)

SAIPNAZAROV SHERBEK SHAYLAVBEKOVICH

**MOLIYAVIY INJINIRING METODOLOGIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Ixtisoslik: 08.00.07 – “Moliya, pul muomalasi va kredit”

iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)
ilmiy darajasini olish uchun
DISSERTASIYA

Ilmiy maslahatchi: DSc., prof. A.R.Norov

Toshkent – 2024

Mundarija

KIRISH.....	4
I-BOB. MOLIYA INJINIRINGINING NAZARIY VA KONSEPTUAL ASOSLARI.....	16
1.1. Moliya injiniringining iqtisodiy mazmuni va nazariy asoslari.....	16
1.2. Jahon amaliyotida moliya injiniringining kontseptual yo'nalishlari.....	37
1.3. Xorijiy banklarning moliya injiniringi mahsulotlari va rivojlanish tendentsiyalari.....	59
1-bob bo'yicha xulosalar.....	74
II-BOB. RESPUBLIKAMIZ TIJORAT BANKLARINING QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDAGI ISHTIROKI VA AMALIYOTINING TAHLILI.....	76
2.1. Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalari holati tahlili.....	76
2.2. Tijorat banklar investitsion portfeli daromadiga ta'sir etuvchi omillarning qiyosiy tahlili.....	88
2.3. Tijorat banklarini qimmatli qog'ozlar bozorida innovatsion-brokerlik faoliyati tahlili.....	95
2.4. Nyu-York, London va Tokio fond birjalarida moliyaviy injiniringdan foydalanish amaliyotining ekonometrik tahlili.....	104
2-bob bo'yicha xulosalar.....	122
III-BOB. MOLIYAVIY INJINIRING KONSYEPSIYASINI XORIJ TAJRIBASI ORQALI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	127
3.1. Tijorat banklarida moliyaviy injiniring orqali yangi bank mahsulotlarini tadbiq etish masalalari.....	127
3.2. Moliyaviy injiniringi kontsepsiyasi asosida tijorat banklarini qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini takomillashtirish.....	146
3.3. Tijorat banklarini moliyaviy injiniring kontsepsiyasi asosida qimmatli qog'ozlar bozorida uzoq muddatda faoliyat olib borishini ta'minlash istiqbollari.....	156
3-bob bo'yicha xulosalar.....	168
IV-BOB. RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MOLIYAVIY INJINIRING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	170
4.1. Jahon derivativlari bozori rivojlanishining asosiy tendentsiyalari va istiqbollari.....	170
4.2. O'zbekiston fond bozorida IPO amaliyoti va derivativlardan foydalanish imkoniyatlarini takomillashtirish.....	183
4.3. Iqtisodiyotni raqamlashtirishda moliyaviy injiniring asosida bank innovatsiyalarini joriy etish jarayonini modellashtirish.....	191
4-bob bo'yicha xulosalar.....	208
XULOSA.....	210
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	212

KIRISH

Iqtisodiyotning globallashuvi va xalqaro moliyaviy bozorlarning liberallashuvi natijasida ro'y bergan xalqaro investitsiyalar hajmining keskin oshishi so'nggi yigirma yillikning o'ziga xos jihatlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunga kelib, jahon miqyosida davlatlar YIMida qimmatli qog'ozlar bilan olib borilayotgan amaliyotlar salmog'i oshib bormoqda. Buning asosiy sababi fond bozorlarida yangi moliyaviy instrumentlarning, xususan, moliyaviy injiniringning keng qo'llanilishi bilan bog'liq. Masalan, «2024 yil 1 yanvar holatiga ko'ra AQSh YIMining 38%, Yaponiyada 36% va Xitoyda 19% qimmatli qog'ozlar bozoriga to'g'ri keladi»¹. Dunyo kapitallashuvining asosiy 67% ulushi asosan uch davlat: AQSh, Yaponiya va Buyuk Britaniyaga to'g'ri keladi. Eng yirik «ettilik» mamlakatlarning ulushi dunyo kapitallashuvining 75% ini tashkil qiladi. «XXI asrning ikkinchi o'n yilligida jahon jahon kapitalizatsiyasining yalpi hajmining asosiy qismi rivojlangan davlatlar va Janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlariga to'g'ri keladi.

Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozorida ishtirokini kengaytirish, ular orqali oladigan daromadini oshirish masalasini dolzarb bo'lib qolmoqda. Ushbu holat, rivojlanayotgan davlatlarning jahon bank bozorida o'z o'rnini egallashda banklarning qimmatli qog'ozlar bozoridagi faoliyatini yanada takomillashtirish borasidagi ilmiy yondashuvlarga katta e'tibor qaratish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Xususan, jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozdan keyin har bir davlat banklari faoliyatini tahlil qilishda bank bozorida moliyaviy injiniring tizimini yaratish borasidagi ilmiy tadqiqotlar olib borish, mamlakat bank tizimi daromadini oshirishga sabab bo'lmoqda.

Jahonda qimmatli qog'ozlar bozorida olib borilayotgan amaliyotlar bilan bog'liq risklarni xedjerlash, portfelni shakllantirish, kriptovalyutani tartibga solishda raqamli va kriptografik usullardan foydalanish muammolari iqtisodchi-olimlar tomonidan o'rganilmoqda. Moliyaviy integratsiyaning chuqurlashuvi

¹ Jahon fond bozorlari federatsiyasining yillik byulleteni (WFE FY 2024 Market Highlights) ma'lumotlari.

sharoitida fond birjalariga mablag'larni jalb qilishni diversifikatsiyalash zarurati, sarmoyadorlar o'rtasida aktivlar bo'yicha risklarni taqsimlash imkoniyati, bitkoin va moliyaviy injiniringdan fond va valyuta bozorlarida foydalanish usullari tadqiq qilinmoqda. Qimmatli qog'ozlar bozorida spekulativ holatlarni cheklash maqsadida moliyaviy injiniring bilan bog'liq amaliyotlarni olib borish hamda moliyaviy instrumentlarning yangi paydo bo'layotgan turlarining fond bozorlariga moslashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Yangi O'zbekistonni rivojlantirish va Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish borasida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlar va islohotlarning maqsadi, mazmun-mohiyati hamda ustuvor yo'nalishlari, milliy taraqqiyot istiqbollari tarkibida pul-kredit siyosati instrumentlaridan samarali foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqsadlarga erishish yo'lida ilg'or xalqaro tajribada qo'llaniladigan instrumentlardan foydalangan holda pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish, shuningdek, valyutani tartibga solishda zamonaviy bozor mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish, milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish davlat ishtirokidagi korxonalarning bo'sh pul mablag'larini depozitga joylashtirish bo'yicha autsion savdolarini o'tkazish orqali depozit jarayonlarining samaradorligini oshirish, qimmatli qog'ozlar amaliyoti bilan shug'ullanuvchi investorlar va qimmatli qog'ozlar egalarining qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta'minlash, birlamchi dillarning birlamchi bozordan sotib olgan davlat qimmatli qog'ozlari miqdoridan kelib chiqib moliyaviy rag'batlantirish mexanizmini joriy etish, tijorat banklarini kompleks transformatsiya qilish jarayonida monetar siyosatning asosiy foiz stavkasi hamda pul bozoridagi real foiz stavkalarining bank kredit portfeliga ta'sirini oshirish, tijorat banklarida likvidlilik va kredit portfeli hajmi o'rtasidagi mutanosiblik chegaralaridan kelib chiqqan holda tijorat banklarida boshqaruv va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini ta'minlash masalalarini ilmiy asosda tadqiq qilish zaruratini yuzaga keltiradi.